

DE AGNESKERK TE GOUTUM

Bouwgeschiedenis en exterieur

Goutum, gelegen aan de zuidkant van Leeuwarden, is ontstaan als een terpdorp op een kwelderwal aan de oostelijke kust van de vroegere Middellzee. Al voor de 10de eeuw moet er op de terp een houten kerkje hebben gestaan. Dat gebouwtje zal in de 11de of begin 12de eeuw zijn vervangen door een romaanse tufstenen kerk. De kerk was oorspronkelijk gewijd aan de Heilige Agnes, die in de 3de eeuw in Rome stierf als dertienjarige martelares voor het christelijk geloof.

Restanten van de romaanse kerk zijn in de noordmuur van de bestaande kerk bewaard gebleven: afwisselende lagen staande en liggende tufstenen blokken, waarin kleine, later dichtgemetselde rondboogvensters zijn uitgespaard. De kerk is in de 15de eeuw in gotische trant met bakstenen vernieuwd, vergroot en in zijn geheel verhoogd, dus met handhaving van een deel van de oorspronkelijke tufstenen noordmuur. De vijfzijdige koorsluiting heeft tweemaal versneden steunberen en in twee zijden spitsboogvensters. De noordmuur bevat drie spitsboogvensters en de zuidmuur vijf. De vensters zijn later aan de onderzijde ingekort, misschien als gevolg van ophoging van het kerkhof. In de westelijke helft van de beide muren staan 19de eeuwse ingangen in een neoclassicistische omlijsting. De muren vertonen veel sporen van herstellingen met bakstenen van verschillende soorten, die in de loop der eeuwen zijn uitgevoerd, en vormen zo een bont geheel.

De uit de 15de eeuw daterende zadeldaktoeren, die vermoedelijk tegelijk met de toenmalige vernieuwing van de kerk is gebouwd, heeft drie geledingen. De onderste is niet versierd; het muurwerk van de andere twee is verlevendigd met spitsboognissen en de derde geleding bevat aan alle zijden twee galmgaten met rondbogen. De topgevels hebben pinakels op de hoeken. In een diepe en hoge spitsboognis in de westgevel bevindt zich de ingang tot de toren. Stenen met de jaartallen 1651 en 1737 in die gevel herinneren vermoedelijk aan herstelwerkzaamheden aan de toren. De wijzerplaten vertonen ook het haartal 1737.

In de toren hangen luidklokken uit 1511 en 1949 en bevindt zich een uurwerk uit de 16de eeuw. Kerk en toren werden in de jaren 1994 en 1995 uitwendig gerestaureerd.

Interieur

Het interieur van de kerk is in de jaren 2005 en 2006 uitgebreid gerestaureerd en tevens heringericht. Dat heeft geleid tot een aantal bijzondere onderdelen en elementen, die een verrijking betekenen van het interieur en een geslaagde combinatie vormen van verleden en heden.

De hal en de voorkerk hebben een ware metamorfose ondergaan, met een geheel andere indeling, een nieuwe trap en een bijzondere zoldering. Ook werd een nieuwe toiletgroep aangebracht. Tevens werd er een keukentje ingericht in combinatie met een nieuwe vergader-/consistorieruimte. Het meest westelijke kleine spitsboogvenster in de zuidmuur was dichtgemetseld en is bij de restauratie opengebroken en van glas-in-lood voorzien, waarin het wapen van Goutum is aangebracht. In de vergaderruimte wordt een unieke deur bewaard die uit de eerste helft van de 16de eeuw dateert en een restant is van het vroegere koorhek. Het bovengedeelte daarvan is open en voorzien van zes verticale ijzeren spijlen. Het benedengedeelte bevat een drietal zogenaamde briefpanelen. De glazen tochtdeuren zijn versierd met een gravure, geïnspireerd door het verhaal van Jezus die zijn toehoorders voedde met vijf broden en twee vissen. Onder de toren zit nog het "hûnegat", waarin in vroeger tijden het plaatselijke geboefte werd opgesloten. Onder de voorkerk bevindt zich de grafkelder van de bewoners van het in de 19de eeuw afgebroken slot Wiardastate (zie hierna).

De kerkzaal wordt overdekt door een houten tonggewelf met trekstangen. Het doophek en de kerkenraadsbanken zijn verwijderd. Het meest opvallend is de nieuwe vloer die bestaat uit een combinatie van glas- en natuursteenplaten. De glazen platen bieden zicht op een groot aantal grafzerken die eronder liggen en bij de laatste restauratie aan het licht zijn gekomen. Daaronder is een aantal grote fraai gebeeldhouwde zerken, zoals die voor de familie Eminga, gedateerd in 1544, en een priesterzerk uit 1546 voor Johannes Roorda. Ook de vloer in de voorkerk bestaat deels uit glasplaten boven de zerken.

De banken en de preekstoel dateren uit de 19de eeuw. De toegangsdeuren in de wand onder het orgel worden geflankeerd door pilasters met ionische kapitelen.

Aan de noordmuur hangt een rouwkas voor Ruurd Carel baron van Cammingha, overleden in 1793 op de leeftijd van 72 jaar. Ertegenover,

aan de zuidmuur, bevindt zich een bord waarop het Van Cammingha-wapen is afgebeeld met daaronder de namen van de kerkvoogden jhr. R.C. van Cammingha, P.P. Gosliga en H.B. Sixsma en het jaartal 1858. Mogelijk een herinnering aan toen uitgevoerde werkzaamheden in het interieur.

Bij de restauratie kwam in de zuidmuur een lage spitsboognis tevoorschijn, waarvan de bodem laat zien dat de oude kerkmuren op een bed van keien zijn opgetrokken. In de zuidoostelijke muur in het koor werd een piscina ontdekt.

Het interieur werd verder verrijkt met een aantal eigentijdse artistieke objecten. De gekleurde glazen in het koor vertonen medaillons met aan de noordkant een afbeelding van de Heilige Agnes en aan de zuidkant van het Lam Gods. Boven de nis in de zuidmuur hangt een modern kunstwerk in de vorm van een crucifix.

Van de oude zandstenen altaarsteen, die na de reformatie werd ontwijd en in de vloer was terechtgekomen, is de tafel gemaakt in het liturgisch centrum. De steen is bevestigd op een stalen frame met daarop twee houten balken. De lezenaar, de paaskaarsstandaard en de bloemenstandaard in het liturgisch centrum zijn nieuw gemaakt en accorderen qua materiaal met de natuurstenen platen in de vloer.

Het orgel werd gebouwd in 1864 door L. van Dam en Zonen te Leeuwarden. Het heeft de volgende dispositie:

hoofdwerk - Bourdon 16', Prestant 8', Holpijp 8', Octaaf 4', Roerfluit 4', Quint Prest. 3', Cornet 3 sterk (disc.), Octaaf 2', Trompet 8' (bas/disc.);

bovenwerk - Salicionaal 8', Fluit dolce 8', Fluit travers 4', Gemshoorn 2', Klarinet 8' (bas/disc).
pedaal aangehangen.

De kas met gesneden ornamentwerk wordt bekroond door een opzetstuk op de middentoren, waarin een lier en diverse blaasinstrumenten zijn verwerkt.

Wiardastate

Ten westen van de kerk lag eertijds op een omgracht terrein Wiardastate. Deze state werd voor het eerst genoemd in de 14de eeuw en was oorspronkelijk in het bezit van de Wiarda's, een vooraanstaand hoofddelingengeslacht. Door vererving ging Wiardastate aan het eind van de 15de eeuw over op het geslacht Eminga. Tot dan toe was de state vooral een versterkt huis dat bescherming moest bieden tegen aanvallen in de roerige tijden van de Schieringers en Vetkopers. Nadat door een sterker centraal gezag de partijtwisten in het begin van de 16de eeuw verdwenen, werd in 1525 door de toenmalige bewoner begonnen met de bouw van de later zo grote en rijke Wiardastate. Tegen het eind van de 17de eeuw was de state flink uitgebreid en bestond deze uit een riant "Groothuis", aan de linkerzijde haaks daarop een "Nieuwhuis" en aan de achterzijde van het "Groothuis" een aangebouwde traptoren. Aan de rechterkant van het voorterrein stond een koets- en stalgebouw en het omgrachte terrein was bereikbaar via een poortgebouw. In 1760 kwam Wiardastate in het bezit van het rooms-katholieke geslacht Van Cammingha. Het werd een van de fraaiste states van Friesland genoemd. Van Cammingha's hebben de state bezeten tot het roemloze einde. Jhr. Ruurd Carel van Cammingha en zijn gezin, die protestants waren geworden, waren sinds 1842 de laatste bewoners. Het gebouw werd gaandeweg onderhevig aan verval en de familie had niet voldoende middelen om groot onderhoud uit te voeren. Noodgedwongen moest tot verkoop worden overgegaan. In 1882 werd begonnen met de complete afbraak, die twee jaar in beslag nam. Van het vermaarde slot is niets meer terug te vinden. Op het terrein staan nu het dorps huis en de

basisschool. Verder is er een gedenksteen opgericht.

Literatuur:

- website: goutum.protestantsekerk.net
- Karstkarel, Peter, Alle middeleeuwse kerken van Harlingen tot Wilhelmshaven, Leeuwarden 2007
- Elward, Ronald, en Karstkarel, Peter, Stinsen en states adellijk wonen in Friesland, Drachten/Leeuwarden 1990

18 maart 2017

T.E. van Popta